

Belgische boeren in beeld

*Een online databank van bewegend beeld over landbouw en platteland, 1920-1990*¹

Sven Lefèvre en Yves Segers

‘The cinema is an instrument of cultivation; only instead of cultivating the product, it cultivates the producer’. – Ministerie van Landbouw, Frankrijk.²

TSEG 18 (2): 109–125

DOI: 10.52024/tseg10767

Abstract

Belgian farmers in motion pictures. An online database with films on agriculture and countryside, 1920-1990.

Since its breakthrough as a mass medium, film has exerted a major influence on society. Not only as a form of entertainment, but also as a mode of mass communication accompanied with great educational aspirations. Agriculture and the rural countryside have been the subject as well as the target audience of many so called ‘rural films’, produced by government administrations and civil society organizations, trying to influence rural politics and modernize daily farming practices. The ‘Cinema Rural’-database, presented in this article, makes it possible for researchers to access the metadata of almost a thousand rural films kept in Belgian collections. By doing so, the Centre for Agrarian History (KU Leuven) wants to encourage the use of these films in further research in agricultural and rural history.

1 Cinema Rural is een internationaal erfgoedproject gesubsidieerd door het Departement Cultuur, Jeugd en Sport van de Vlaamse overheid. De filmdatabank kan geraadpleegd worden via <https://cagnet.be/page/cinema-rural-filmdatabank>.

2 Zoals geciteerd in A.M. Levine, ‘Projections of rural life. The agricultural film initiative in France’, *Cinema Journal* 43 (2004) 76-95, 76. <https://doi.org/10.1353/cj.2004.0036>.

Inleiding

Bovenstaande quote, een citaat uit een rapport van 1930 over de ‘cinéma agricole’ in Frankrijk, beklemtoont de educatieve waarde van film en cinema voor de sector en de individuele landbouwer. Maar het belang en de impact van bewegend beeld reiken nog verder, zeker voor onderzoekers. Film is een getuige, reflector en mediator van allerlei maatschappelijke gebeurtenissen en opvattingen.³ De introductie en de uiteindelijke doorbraak als massamedium in de loop van de voorbije eeuw had een diepgaande impact op tal van maatschappelijke domeinen en economische sectoren, waaronder de landbouw. Ook op het platteland ontwikkelde zich al snel een netwerk van cinemafaciliteiten waar Amerikaanse fictiefilms hun intrede deden. De getoonde films brachten niet alleen vermaak en entertainment.⁴ Landbouwactiviteiten en het leven op het platteland waren zelf ook het onderwerp van filmproducties en ze dienden uiteenlopende doelstellingen.⁵ Deze *rural films* hadden de agrarische samenleving als hoofdonderwerp en vaak ook als doelpubliek. Onder deze brede noemer vatten we uiteenlopende genres, elk met hun specifieke taal en conventies. Denk aan amateurfilms, documentaires, maar vooral ook heel wat zogenaamde *commissioned films*, gemaakt in opdracht van overheden en beroepsverenigingen, behoren tot deze categorie. Via publieke instellingen en beroepsorganisaties ontwikkelde film zich reeds tijdens het interbellum en vooral na de Tweede Wereldoorlog tot een geliefd vormingsmiddel voor de agrarische samenleving, zowel op professioneel als op moreel vlak. Met de doorbraak van televisie in West-Europa en de opkomst van openbare omroepen vanaf de jaren vijftig en zestig, ontstonden ook in die hoek verschillende initiatieven die zich specifiek op landbouwers en andere actoren in de voedselketen toelegden.

Frankrijk was een van de pioniers in Europa. Reeds in de jaren twintig van de vorige eeuw richtte het ministerie van Landbouw een cine-

3 D. Biltereyst en R. Vande Winkel, *Bewegend geheugen. Een gids naar audiovisuele bronnen over Vlaanderen* (Gent 2003) 12.

4 Voor meer informatie over de ontwikkeling van het netwerk aan cinemacomplexen, zie D. Biltereyst en L. Van de Vijver, ‘Cinema in the “Fog City”. Film exhibition and sociogeography in Flanders’, in: J. Thissen en C. Zimmerman (red.), *Cinema beyond the city. Small-town & rural film culture in Europe* (Londen 2016) 223-237.

5 Wanneer we in dit artikel het woord ‘film’ gebruiken, dan verwijst dit naar het geheel gevormd door het geluid, tussentitels, de boodschap en de beelden die men waarneemt en niet louter naar de drager. Dit omvat allerlei producties op dragers zoals 8mm, 16mm, 35mm, maar ook videotapes zoals VHS, U-matic, Betacam (SP) en digitale reproducties.

matografische dienst op om films te produceren die de moderniteit van het platteland moesten benadrukken door mechanisering en vooruitgang via nieuwe landbouwtechnieken te promoten. Zo hoopte de Franse overheid de plattelandsvlucht een halt toe te roepen.⁶ Elders in Europa kende dit soort voorlichtingsfilms zijn hoogtijdagen in de periode na de Tweede Wereldoorlog. In Frankrijk kwam er een herstart van de cinematografische dienst, die nog meer dan vroeger eigen producties lanceerde en uitgroeide tot een actieve en dynamische instelling die vooruitgang en productiviteitsgroei over heel het Franse platteland promootte.⁷ Financiering via het Marshallplan zorgde ervoor dat ook het filmbureau van het ministerie van Landbouw in Nederland vanaf de jaren vijftig, net zoals in Frankrijk, uitgroeide tot een belangrijke schakel binnen de moderniseringsprocessen van het agrarische structuurbeleid.⁸ Hoewel verder diepgaand onderzoek ontbreekt, kunnen we stellen dat gelijkaardige ontwikkelingen zich doorzetten in andere West-Europese landen zoals Duitsland, Groot-Brittannië, en Zwitserland. De eigenheid van deze rurale landbouwfilms en de historische betekenis van dit bewegend beeld in de Belgische landbouw- en plattelandsgeschiedenis, bespreken we in de volgende paragrafen aan de hand van het erfgoedproject 'Cinema Rural'.

Het erfgoedproject Cinema Rural

Tot op heden is relatief weinig wetenschappelijk onderzoek verricht naar en op basis van deze films. In vele gevallen worden ze louter gebruikt als illustratiemateriaal. Ook de context waarin deze producties tot stand zijn gekomen, blijft een grote onbekende. Bovendien is het onduidelijk welke films er beschikbaar zijn en waar ze kunnen worden gearchiveerd. Een eerste stap in het stimuleren en opstarten van nieuw wetenschappelijk onderzoek naar en met bewegend beeld van landbouw en platteland bestaat dan ook uit het in kaart brengen van de bewaarde (en ruimer: de ooit geproduceerde) films. Met deze doelstelling in het achterhoofd initieerde het Centrum Agrarische Geschiedenis uit

6 Levine, 'Projections of rural life', 76-95.

7 B.R. Jacobson, 'Midcentury rural modern. French agricultural cinema and the art of persuasion', *Screen* 58 (2017) 141-162, <https://doi.org/10.1093/screen/hjx023>.

8 P. Veer, *Bewogen landschap. Een cultuurhistorische studie over de filmpraktijken van het ministerie van Landbouw (1945-1985)* (Onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Universiteit van Amsterdam, 2020), 245-296.

Leuven samen met meerdere partners in 2018 het driejarig erfgoedproject 'Cinema Rural', om dit uniek en waardevol materiaal te inventariseren en te ontsluiten via een online databank op www.cagnet.be, de website van het Centrum Agrarische Geschiedenis.⁹ Dit project sluit naadloos aan bij de internationale initiatieven van de European Rural History Film Association (ERHFA).

De ERHFA komt voort uit een engagement dat verschillende onderzoekers uit Zwitserland, Frankrijk, Oostenrijk, Duitsland, Groot-Brittannië, Nederland en België in 2017 aangingen om rurale filmproducties in Europa grondig te documenteren, onderzoeken en ontsluiten. Of met andere woorden, om deze bronnen toegankelijk te maken voor wetenschappelijk onderzoek en gebruik door erfgoedorganisaties zoals musea. De data van de verschillende leden van dit netwerk worden verzameld in een Europese databank met een online portaal op de website <http://www.ruralfilms.eu>. Op deze manier wil de ERHFA de internationale onderzoeksgemeenschap voorzien van de nodige informatie om deze films te identificeren en te contextualiseren, en hen meteen ook doorverwijzen naar de bewaarplaats van de originele film. Indien mogelijk wordt tevens een digitale kopie via het online portaal aangeboden. Via de metadata, die informatie aanreiken over wie de film produceerde, financierde, eraan meewerkte of gebruikte, wil het ook aanknopingspunten genereren naar bijkomende contextuele informatie, om zowel de nationale eigenheid als de internationale samenhang van deze films beter te begrijpen. Gezien de broosheid en vergankelijkheid van de meeste filmdragers (zoals bijvoorbeeld videocassettes) is het veiligstellen van een duurzame bewaring ook één van de prioriteiten van het netwerk. Hiervoor wordt beroep gedaan op de expertise en netwerken van projectpartners CINEMATEK en meemoo, beiden gespecialiseerd in de duurzame archivering, bewaring en digitalisering van bewegend beeldmateriaal.

Het project Cinema Rural bouwt voort op de doelstellingen van de ERHFA en wil het bewegend beeldmateriaal omtrent landbouw en landelijk leven in België in kaart brengen, beschrijven, de bewaring van dit erfgoed verzekeren en onderzoek faciliteren op nationaal en internationaal niveau. Daarmee is het een aanvulling op eerdere initiatieven van CAG en zusterorganisatie ICAG (Interfacultair Centrum voor Agrarische Geschiedenis, KU Leuven) om studenten, onderzoekers en erf-

9 De projectpartners zijn respectievelijk het Departement Landbouw & Visserij, het Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek (ILVO), Boerenbond, CINEMATEK, KADOC-KU Leuven, meemoo en VRT.

goedzorgers werkinstrumenten aan te bieden en zo nieuw ruraal-historisch onderzoek te stimuleren.

Om een zo exhaustief mogelijk overzicht te bekomen, prospecteren we naast de kerncollecties van het (voormalige) federale ministerie van Landbouw en de Boerenbond (veruit de belangrijkste landbouworganisatie in België) nog andere potentiële vindplaatsen, gaande van allerlei archief- en bewaarinstellingen tot privéarchieven en archieven van instellingen en bedrijven actief in de landbouwsector. Alle informatie en data worden ondergebracht en verwerkt in een op maat gemaakte filmdatabank, te raadplegen op de website van CAG via <https://www.cagnet.be/page/cinema-rural-filmdatabank>. Deze data zijn vrij doorzoekbaar via full-tekst en stellen de onderzoeker in staat om in één beweging alle geïdentificeerde collecties te screenen. Naast de full-tekstsearch module is het mogelijk om te zoeken op basis van andere invalshoeken, zoals de regisseur van de film, de producer, sponsor, opdrachtgever of datering en geografische focus van de productie. Daarnaast krijgt elk item in de databank gestandaardiseerde thematische kernwoorden toegekend, op basis van een vocabularium dat door alle leden van de ERHFA wordt toegepast. Zo kan er snel op Europees niveau gezocht worden naar welbepaalde thema's en kunnen internationale verbanden makkelijker worden gelegd en dieper onderzocht. Vanzelfsprekend kunnen de verschillende criteria gecombineerd worden om complexere queries mogelijk te maken. Alle data zijn op verzoek in XML-formaat te verkrijgen en zullen in de toekomst ook beschikbaar gemaakt worden via Wikidata, om op die manier alle informatie ook als Linked Open-data aan te bieden.

In dit artikel stellen we twee kerncollecties van *rural films* in België voor, namelijk de collecties van het ministerie van Landbouw en van Boerenbond. Het zijn 'institutionele' collecties die voortkomen uit de activiteiten van enerzijds een overheidsadministratie en anderzijds een beroepsvereniging. Beide collecties bevatten hoofdzakelijk *commissioned films*. Samen omvatten ze bijna duizend unieke producties. Daarnaast telt de databank ook andere filmgenres, zoals bijvoorbeeld amateurfilms die de oogst op het veld vastleggen of het hoeden van schapen, of documentairefilms gerealiseerd door prominente Belgische cineasten zoals *De Boerensymfonie* (1945) van Henri Storck en *Fabriek op het veld* (1944) van Charles Dekeukeleire.¹⁰ Daarnaast zul-

10 *Lusine aux Champs* is digitaal raadpleegbaar. C. De Keukeleire, 'Lusine aux Champs.' (1945) Vimeo, geüpload door CINEMATEK PRO, 2017, <https://vimeo.com/215030225>, geraadpleegd op 13 november 2020.

len ook televisieprogramma's opgenomen worden wanneer zij zich in hoofdzaak richten op landbouw of een agrarisch publiek tot doel hadden. De snelle opmars van de televisie in de landelijke huiskamers vanaf de jaren zestig en zeventig zorgde er namelijk voor dat bewegend beeld evolueerde tot een dagelijks consumptiegoed in een groot deel van de huishoudens.

De toenemende consumptie en impact van verschillende media-vormen in de agrarische samenleving zoals tijdschriften, kranten, radio en later ook bewegend beeld zoals film of televisieprogramma's, is tot nu toe onderbelicht gebleven binnen het historisch onderzoek. Samen vormen ze wat Clemens Zimmerman, Gunter Mahlerwein en Aline Maldener als *Landmedien* beschouwen.¹¹ De groeiende mediatisering van de samenleving had immers ook betrekking op het platteland. Zo ontwikkelde zich evenzeer een eigen agrarische publieke sfeer met mediavormen die zich specifiek op de agrarische samenleving richtten en zodoende diezelfde samenleving mee vormgaven. De productie van *rural films* maakt daar onderdeel van uit. Daarmee vormt dit project een eerste aanzet om de betekenis en de impact van deze maatschappelijke evolutie beter te begrijpen.

Bewegend beeld van Boerenbond

Het beeldarchief van Boerenbond, bewaard in KADOC-KU Leuven, is een van de twee kerncollecties in de databank en omvat 175 films. In 1890 richtten de katholieke politici Franz Schollaert en Joris Helleputte de Belgische Boerenbond op. Het doel was de grotendeels katholieke boerenstand professioneel te ondersteunen, wat nodig was in een periode van crisis en transitie, en om de socialistische invloed op het platteland, en binnen die beroepsgroep in het bijzonder, te beperken. Boerenbond groeide uit tot een beroepsorganisatie met een brede socio-culturele werking binnen de Katholieke zuil.¹² De rol van film binnen de organisatie loopt daarmee gelijk. Bewegend beeld werd enerzijds ingezet als vormingsmiddel om de landbouwer nieuwe pro-

11 C. Zimmermann, G. Mahlerwein, en A. Maldener, 'Landmedien und mediale Bilder von Ländlichkeit im 20. Jahrhundert', in: Idem (red.), *Landmedien: Kulturhistorische Perspektiven auf das Verhältnis von Medialität und Ruralität im 20. Jahrhundert*, Jahrbuch für Geschichte des ländlichen Raumes (Bozen, Innsbruck en Wenen 2018) 7-19.

12 C. Bisschop, *Meer dan boer alleen. Een geschiedenis van de Landelijke Gilde, 1950-1990*, ICAG-studies 5 (Leuven 2015) 47-50.

Illustratie 1 Still uit 'Viering 25 jaar Boerinnenbond', 1936 Kardinaal Van Roey wordt onder begeleiding van BJB-vlaggen naar het altaar gebracht voor een openluchtviering (bron: KADOC-KU Leuven).

fessionele vaardigheden bij te brengen, anderzijds was het een geschikt medium om de katholiek-agrarische identiteit van de plattelandssamenleving te vrijwaren.

In 1928 ging het Algemeen Secretariaat van Boerenbond over tot de aankoop van filmmapparatuur en startte met een eigen uitleendienst. De collectie bestond op dat moment uit 130 films, die zowel godsdienstige als technische onderwerpen bestreek. De lokale gilden organiseerden filmavonden, die meestal doorgingen in de winter en waarop ook vrouwen en kinderen aanwezig waren. In sommige gevallen werd er een modelvoordracht ter beschikking gesteld aan de gilde die de film ontleende.¹³ Jammer genoeg is er geen enkele productie uit deze periode bewaard gebleven.

De oudste film aanwezig in de Boerenbondcollectie dateert uit 1936 en is een verslag van de vieringen naar aanleiding van het 25-jarig bestaan van de Boerinnenbond. Hierbij komen de religieuze vieringen en toespraken van verschillende prominenten van de organisatie aan bod, alsook een bedevaart naar Scherpenheuvel en ten slotte een opvoering van de jubelcantate *Ode aan de landbouw* door een koor van 400 boerinnen, gevolgd door een dansfeest in traditionele klederdracht.

¹³ E. Luytgaerens, *Verslag Belgische Boerenbond: Dienstjaar 1928* (Leuven 1929), 54.; KADOC-KU Leuven (hierna KADOC), Archief van de Landelijke gilden van de Belgische Boerenbond (1891-1980), cat. 1262, omzendbrief filmprogramma Mielen-Boven-Aalst voor maandag 28 februari 1955, 20 januari 1955.

Er zijn echter maar zes films uit de vooroorlogse periode bewaard; de meerderheid van de films dateert uit de periode 1945-1978 en verbeeldt hoofdzakelijk het reilen en zeilen van de organisatie. Denk hierbij aan symbolische momenten zoals het overlijden van een voorzitter of een algemeen secretaris, maar evengoed jubelvieringen of bisschopswijdingen. Daarnaast zijn er ook talrijke verslagen van evenementen zoals bedevaarten, activiteiten van de jeugdbeweging, behendigheidsproeven voor tractoren (gymkana) of impressies van fokveedagen en werktuigdagen. Verder zijn er uit de periode 1945-1974 een hele reeks 'jaarfilms' bewaard, waarin de hoogtepunten van dat werkjaar nog eens in de kijker worden gezet. Dergelijke producties over de eigen organisatie waren een interessant middel om op een moderne en attractieve manier aan alle leden verslag uit te brengen over de nationale werking en een selectie te presenteren van evenementen georganiseerd door lokale afdelingen. Via deze weg gaf Boerenbond vorm aan een eigen identiteit en versterkte het de band tussen de tientallen gilden actief over het hele land.

Andere films in de collectie promoten de brede waaier aan diensten die de organisatie aan zijn leden aanbood en dat via zusterorganisaties zoals ABB (Assurantie van de Belgische Boerenbond) of AVV (Aan- en Verkoopsvennootschap), waar de leden tegen gunstige voorwaarden producten zoals veevoerders en kunstmeststoffen konden aankopen. Naast de films over de werking van de organisatie telt de collectie ook films die de katholieke gezinswaarden promoten, zoals *Het huis onzer dromen* (1954) dat handelt over de voordelen van een praktische en moderne plattelandswoning.¹⁴ Verder bestaat de collectie ook nog uit een kleinere deelcollectie met technische voorlichtingsfilms, waarvan het grootste deel externe producties zijn. Ze gaan onder meer over het vermijden dat tractoren kapseizen (door slechte gewichtsverdeling), de preventie en bestrijding van mond-en-klauwzeer of het belang van een goede graankwaliteit voor de productie van brood.¹⁵

14 Filmdienst Boerenbond, 'Het Huis Onzer Dromen', (1953). *Vimeo*, geüpload door CAG, 2019, <https://vimeo.com/353767269>, geraadpleegd op 13 november 2020.

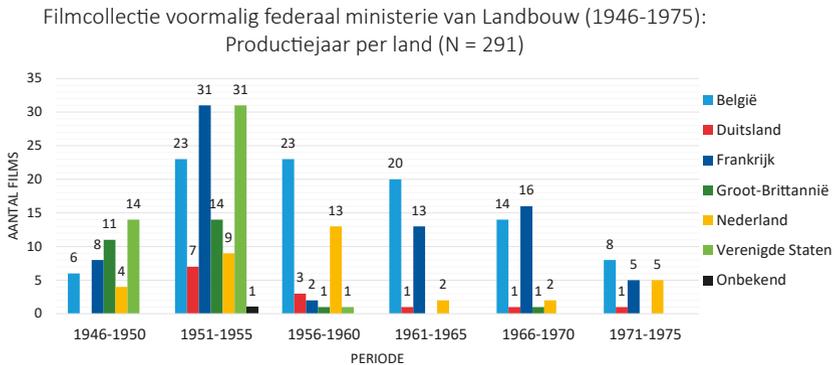
15 KADOC, Beeldarchief Boerenbond (1920-2011), cat. 98, Dem Qualitätsweizen gehört die Zukunft, 1964; KADOC, Beeldarchief Boerenbond (1920-2011), cat. 76, Het fatale bordje: Mond en Klauwzeer, 1948; KADOC, Beeldarchief Boerenbond (1920-2011), cat. 51, Why Tractors Overtum, 1962.

Bewegend beeld van het ministerie van Landbouw

De meest omvangrijke kerncollectie is die van het voormalige federaal ministerie van Landbouw, bewaard bij het Koninklijk Belgisch filmarchief in Brussel, CINEMATEK. De collectie omvat 772 unieke producties en is het resultaat van twee archiveringsoperaties, respectievelijk uitgevoerd in 1995 en 2015. Over het interne acquisitiebeleid van de filmdienst van het ministerie tasten we vooralsnog in het duister, aangezien van deze dienst geen archiefmateriaal is bewaard gebleven. Het is daardoor ook onduidelijk in welke mate de samenstelling is veranderd de voorbije decennia en in hoeverre bepaalde producties zijn verwijderd of vernietigd.

Hoe is deze unieke en waardevolle collectie samengesteld? Het overgrote deel van de films dateert uit de naoorlogse periode; slechts 23 films zijn geproduceerd voor 1945. De oudste film gaat terug tot 1923, is gemaakt door de Landbouwhuishoudschool in Laken en toont een dag uit het leven van een moderne boerin. Zij moet instaan voor het huishouden, en dient tegelijkertijd ook te werken met de nieuwste machines en technieken om bijvoorbeeld kaas en boter te bereiden.¹⁶

Grafiek 1. Samenstelling van de collectie voormalig federaal ministerie van Landbouw in de periode 1946-1975, naar productielocatie.¹⁷

¹⁶ 'Inleiding op het landelijk leven van de toekomst', (1923), *YouTube*, geüpload door CINEMATEK, 2020, <https://youtu.be/xQ1ppMSCDMc>, geraadpleegd op 13 november 2020.

¹⁷ Films waarbij het niet mogelijk is om ze op een accurate manier binnen een bepaalde periode te dateren zijn niet opgenomen in deze grafiek. Om het overzicht op de grafiek te bewaren zijn films uit Canada (3), Italië (1), Zwitserland (1), Oostenrijk (2) en Luxemburg (1) evenmin opgenomen.

Grafiek 1 toont een van de meest opvallende kenmerken van de collectie, namelijk het internationale karakter, in het bijzonder tijdens de jaren onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog. Slechts 52% (398 films) van alle producties zijn in België gemaakt. Daarvan dateren er 252 (63%) van na 1975. Wanneer we de periode 1946-1975 van naderbij bekijken, dan stellen we vast dat meer dan twee derde van de producties geproduceerd werd in het buitenland, en dan vooral in de Verenigde Staten, Frankrijk en Nederland. Hoe verklaren we deze internationaal gekleurde samenstelling?

De aanwezigheid van veel Franse en Nederlandse films kan verklaard worden door de gelijkaardige landbouwsystemen in deze landen, de grensoverschrijdende contacten tussen administraties en boerenorganisaties en vooral door de gemeenschappelijke taal. Voor het Belgische landbouwministerie was het eenvoudiger en goedkoper om een beroep te doen op landbouwfilms uit Nederland en Frankrijk, die bovendien over een actieve cinematografische dienst beschikten.

Daarnaast valt ook het grote aantal Amerikaanse producties op, en dan zeer specifiek in de periode 1946-1955. Ze kwamen allen tot stand in de context van het Marshallplan. Na afloop van de Tweede Wereldoorlog werd al gauw duidelijk dat indien de Europese landbouw internationaal competitief wilde zijn, er verregaande stappen richting specialisatie en schaalvergroting nodig waren. De land- en arbeidsproductiviteit moest significant verbeteren.¹⁸ En dat was ook één van de speerpunten van het Marshallplan, dat niet alleen bestond uit financiële en materiële steun, maar ook gepaard ging met een uitgebreide media- en propagandacampagne.¹⁹ Er werd een eigen filmdienst opgericht met hoofdzetel in Parijs die producties maakte over uiteenlopende economische sectoren die steun ontvingen via het Marshallplan, waaronder dus ook de agrarische sector. Deze films werden vervolgens verspreid in de verschillende deelnemende landen.²⁰ Een van die films is *Boer Pietersen schoot in de roos* uit 1948. In de film roept boer Pietersen de landbouwers uit het dorp samen in het café om een coöperatieve op

18 E. Van Hecke, Y. Segers, en M. D'Hoker, 'Een schakel in de voedselketen', in: Y. Segers en L. Van Molle (red.), *Leven van het land. Boeren in België 1750-2000* (Leuven 2004), 111-175, 111.

19 A. Burch et al., "Cooperation means prosperity". Das Werben für die Integration Europas in den Marshallplan-Filmen', in: G. Clemens (red.), *Werben für Europa. Die mediale Konstruktion europäischer Identität durch Europafilme* (Paderborn 2016) 191-226, 192-193, <https://doi.org/10.30965/9783657777952>.

20 A. Hemsing, 'The Marshall Plan's European film unit, 1948-1955. A memoir and filmography', *Historical Journal of Film, Radio and Television* 14 (1994) 269-297, <https://doi.org/10.1080/01439689400260201>.

te richten met als doel tractoren aan te schaffen die worden aangeboden via de Marshallhulp. Boer Jansse weigert en zet halsstarrig zijn werk verder met zijn paard. Wanneer een onweer de oogst van Jansse dreigt te vernietigen, vraagt hij echter aan Pietersen om met zijn tractor hulp te bieden. Waarna ook Jansse overtuigd is van de voordelen die de mechanisatie en motorisatie met zich meebrengt.²¹

Illustratie 2 Still uit *Gezonde Melkwinning*, ca. 1948. Een boerin demonstreert de werkwijze voor een hygiënisch melkwinning. (bron: CINEMATEK).²²

Boer Pietersen schoot in de roos is de enige film in de collectie die door de Marshall-filmdienst zelf werd geproduceerd. Veel andere Amerikaanse films werden aangeboden via de Marshallhulp. Vaak werden deze producties opgenomen in de VS en later voorzien van een Nederlandstalige en Franstalige vertelstem. Een voorbeeld hiervan is *Pour une Production Laitière Scientifique* (1950), waarin professor W.E. Petersen van de universiteit van Minnesota de kijker onderricht over de goede, wetenschappelijke melkmethodes om een optimale productie te bekomen.²³ Een derde type van *rural films* ontstaan in de context van het Marshallplan zijn de producties die nationale ministeries realiseerden

21 B. Ytzen, 'Boer Pietersen schoot in de roos' (1948), *YouTube*, geüpload door Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, 2017, <https://youtu.be/d1Zm9rPuVUA>, geraadpleegd op 13 november 2020.

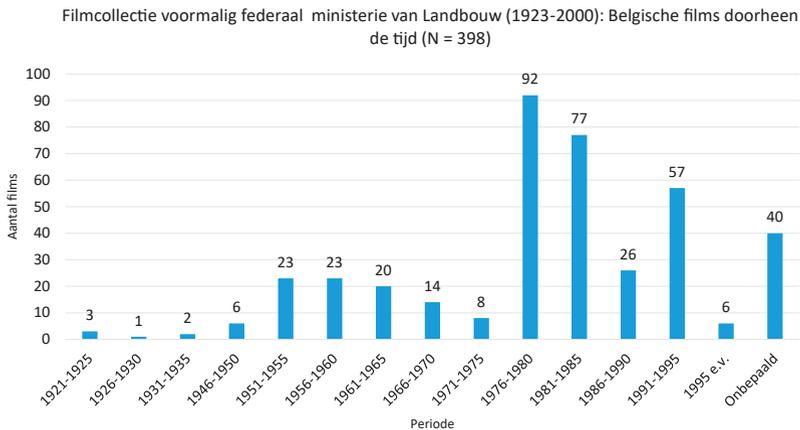
22 CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00049, *Gezonde Melkwinning*, ca. 1948.

23 'Pour une production laitière scientifique' (1950), *INA.fr*, geüpload door Institut National de l'Audiovisuel, s.d, <https://www.ina.fr/video/VDD09016153/pour-une-production-laitiere-scientifique-video.html>, geraadpleegd op 13 november 2020.

met financiële steun uit Amerika. Een voorbeeld hiervan is *Werkmethoden bij het machinaal inkuilen* (1956), gerealiseerd door het Nederlandse ministerie van Landbouw.²⁴ De film start met een verwijzing naar de Marshall steun en overloopt vervolgens de verschillende methodes om mechanisch in te kuilen naargelang de omvang van het bedrijf, wat voor de boer een aanzienlijke arbeidsbesparing moest opleveren.²⁵

De relatief grote toegankelijkheid en beschikbaarheid van buitenslands materiaal zorgde er ongetwijfeld voor dat de Belgische productie van *rural films* na de Tweede Wereldoorlog niet meteen van de grond kwam.²⁶ Zoals eerder aangegeven dateert het merendeel van de Belgische producties van na 1970 (zie grafiek 2). Een aanzienlijk deel van deze films werd effectief gemaakt door het ministerie van Landbouw of door aanverwante instellingen zoals het Koninklijk Belgisch Instituut tot Verbetering van de Biet of de Nationale Dienst voor Afzet voor Land- en Tuinbouwproducten (NDALTP). Wanneer we de Belgische producties, aanwezig in de collectie bij CINEMATEK, nauwer onder de loep nemen, kunnen drie types films worden onderscheiden.

Grafiek 2. Aantal Belgische films in de collectie ministerie van Landbouw, naar jaar van productie (1923-2000).

24 Voor een gedetailleerde beschrijving van de werking van de filmdienst van het Nederlandse ministerie van Landbouw en hun omgang met de steun van het Marshallplan, zie: Veer, *Bewogen landschap*, 268-278.

25 CINEMATEK, Collectie ministerie van Landbouw, cat. K00538, *Werkmethoden bij het machinaal inkuilen*, 1956.

26 We baseren ons hiervoor op de informatie over de collectie waarover we vandaag de dag beschikken. Het is mogelijk dat producties uit de jaren 40 en 50 vernietigd werden, maar het ontbreekt aan bronnenmateriaal om dit te bevestigen of te weerleggen.

Illustratie 3 Still uit De Nationale Landmaatschappij (NLM): werken in ruilverkavelingsverband om de landbouw te verbeteren, 1979, Een tractor rijdt over een nieuwe brug over een waterloop, een product van de ruilverkavelingsoperatie (bron: Ministerie van Landbouw, CINEMATEK).²⁷

De eerste groep aan Belgische films in de collectie zijn de voorlichtingsfilms. Deze binnenlandse producties dateren vooral vanaf het begin van de jaren zestig. Naarmate de tijd vorderde, nam het aandeel van Belgische voorlichtingsfilms toe tegenover het aantal buitenlandse producties. De stijl en taal van deze voorlichtingsfilms verschilt met de eerder besproken buitenlandse voorlichtingsfilms uit de jaren 1946-1955. De toon evolueerde van een eerder persuasief en instructief karakter naar een veeleer informatieve invalshoek, waarbij de nadruk kwam te liggen op de dienstverlening aan de landbouwsector en de aanwezige kennis bij de medewerkers van het ministerie. Zo worden in *Koestallen voor morgen* (1969) de ideale types melkveestallen voorgesteld, rekening houdend met de omvang van het boerenbedrijf. Op het einde van de film wordt doorverwezen naar de diensten van de rijkslandbouwconsulenten.²⁸ Vermeldenswaardig zijn ook de verschillende films gemaakt door het Belgisch Instituut tot Verbetering van de Biet, dat in

²⁷ J. Notte, *De Nationale Landmaatschappij (NLM): werken in ruilverkavelingsverband om de landbouw te verbeteren* (1979), *Youtube*, geüpload door Vlaamse Landmaatschappij, 2016, <https://youtu.be/Nd-tUiHaosuk>, geraadpleegd op 13 november 2020.

²⁸ CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00268, *Koestallen voor morgen*, 1969.

samenwerking met het ministerie van Landbouw vanaf de jaren vijftig tot de jaren tachtig meerdere gespecialiseerde films produceerde over de nieuwste technische en wetenschappelijke inzichten in de teelt van suikerbieten. Deze films lichten tal van thema's toe, zoals de bestrijding van ziekten en insecten, de opportuniteiten van het onderzoek naar rassenverbetering en de voordelen van een integrale mechanisatie van de suikerbietenteelt.²⁹ Ook de Nationale Landmaatschappij (NLM) is een voorbeeld van een publieke instelling die eind jaren zeventig meerdere films produceerde om landbouwers vertrouwd te maken met de procedures en voordelen van ruilverkavelingen, om modelboerderijen te presenteren of om de eigen dienstverlening en werking onder de aandacht te brengen.

Een andere soort films waarvan het belang vooral vanaf de jaren zeventig toenam, zijn films die de promotie van Belgische landbouwproducten tot doel hadden, vaak in samenwerking met de NDALTP. Deze producties zijn bijzonder aangezien ze zich niet tot de landbouwers, maar expliciet tot de consument richten. Zo promoten *Een ei voor iedereen* (1976) en *Ei goed al goed* (ca. 1976-1985) de veelzijdigheid van eieren in de keuken en benadrukken beide films bovendien dat eieren bijdragen tot een evenwichtig en gezond dieet.³⁰ *Vanuit België natuurlijk: Een promotiefilm voor het Belgisch varkensvlees* (1981) toont de kijker hoe België erin slaagt om de hoogste kwaliteit varkensvlees te garanderen.³¹ Dergelijke promotiefilms trachtten de vraag naar Belgische afzetproducten aan te zwengelen na de economische crisis van de jaren zeventig.

Naast de promotiefilms en de voorlichtingsfilms bevat de collectie van het ministerie van Landbouw ook een honderdtal televisie-uitzendingen van het programma *Voor Boer en Tuinder*. Dat programma werd sinds 1959 uitgezonden op de Belgische openbare omroep (BRT) en liep tot 1988. Het groeide uit tot een icoon van de vroege Belgische televisie en mediacultuur. Het was een productie van de dienst 'Culturele en educatieve uitzendingen' en werd vanaf 1961-1962 tweewekelijks uitgezonden op zondagnamiddag. Drijvende kracht achter het

29 CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00250, De integrale mechanisatie van de suikerbietenteelt, 1963; CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00022, De selectie van de suikerbiet, 1954; CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00021, De bestrijding van het bietenaaltje en de ritnaald, 1954.

30 CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00410, 'Ei goed, al goed', ca. 1976-1985; CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00281, Een ei voor iedereen, 1976.

31 CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00328, Vanuit België natuurlijk: een promotiefilm voor het Belgische varkensvlees, 1981.

programma was Hein Nackaerts, hoofd van de Kultuurdienst van Boerenbond. Tot 1972 waren hij en landbouwingenieur Arthur Tollenaere verantwoordelijk voor de inhoud van het programma. Het voornaamste opzet was om landbouwers te informeren en voor te lichten, maar door de populariteit van het programma kreeg het ook een belangrijke rol toegedicht om het imago van de landbouw bij het brede publiek te verbeteren.³² Via een redactieraad bepaalde ook het ministerie van Landbouw mee welke thema's aan bod kwamen. Doordat elk uitzending een op zichzelf staand geheel vormde, leende het er zich toe om de afleveringen ook aan te bieden via de filmcollectie en –dienst van het ministerie van Landbouw.

Conclusie

De meerwaarde van het project *Cinema Rural* is groter dan enkel de ontsluiting van deze films. Door dit project ontstaat een dynamisch repertorium dat door de koppeling met de databanken van onze partners op elk moment up-to-date blijft. Zo ontstaat een dataset die nieuwe inzichten kan verschaffen over de context waarin deze films ontstaan zijn. Dat geldt zowel op het niveau van individuele films, maar geldt ook voor verbanden tussen verschillende collecties, verspreid over verschillende instellingen in Vlaanderen en Brussel. Door die rijke informatie te integreren in de ERHFA-databank, wordt het bovendien ook mogelijk om deze verbanden op internationaal niveau te onderzoeken. Bewegend beeld is een fundamenteel onderdeel van de twintigste-eeuwse geschiedenis van landbouw en platteland. Deze *rural films* omvatten verschillende genres en werden gemaakt met meerdere doeleinden voor ogen. Boerenbond wendde film aan om de band met zijn leden te versterken. Landbouwers die niet aanwezig konden zijn omwille van medische redenen of de afstand, konden voortaan delen in rituele gebeurtenissen of militante evenementen zoals betogingen. Daarnaast had Boerenbond al in 1928 oog voor de mogelijkheden van film als vormingsmiddel, om bijvoorbeeld nieuwe machines en wetenschappelijke inzichten te verspreiden of om de christelijke moraal bij de achterban hoog te houden. Ook voor het toenmalige ministerie van Landbouw ontwikkelde bewegend beeld zich tot een krachtig instrument om bij landbouwers de noodzaak tot modernisering te bepleiten en hen te

³² Bisschop, *Meer dan boer alleen*, 95-97.

overtuigen van de voordelen van het gevoerde beleid door de nationale en Europese overheden.

Dankzij de online databank Cinema Rural, die zich niet beperkt tot de hierboven beschreven kerncollecties, hebben landbouw- en plattelandshistorici geen excuus meer om bewegend beeld als unieke en waardevolle bron te negeren. Op dit ogenblik zijn bijna 1000 unieke filmproducties over de Belgische landbouw uitgebreid beschreven en het is ook de ambitie dat op termijn een digitale versie van enkele honderden producties online beschikbaar zal zijn. De volgende jaren zal de databank verder worden uitgebreid, door nieuwe collecties te prospecteren die zich bevinden bij gekende bewaarinstellingen (zoals musea, archieven), organisaties en bedrijven uit de agrovoedingssector en bij particulieren. De integratie en connectie met de Europese film-databank maakt dat de Belgische producties ten volle kunnen worden gesitueerd en begrepen in een internationale context. Deze collectie films leent zich tot vernieuwend onderzoek, waarbij meerdere thema's en invalshoeken kunnen worden geëxploreerd. De mogelijkheden zijn schier eindeloos, we lichten er hieronder een zestal uit als *teaser*.

Enkele onderwerpen komen terug in meerdere films, gemaakt in de periode 1945-1990. Zij lenen er zich perfect toe om te onderzoeken, bijvoorbeeld, op welke manier dierenziekten werden voorkomen en bestreden, hoe de (stal)hygiëne op de boerderij evolueerde (of althans de adviezen).³³ Vermits tal van producties een educatief doel nastreefden, vertellen ze ons veel over de evolutie van kennisnetwerken in de agrarische sector, over voorlichting en onderwijs. Daarnaast presenteren en creëren de bewaarde producties bewust en onbewust een beeld van de "ideale" boer of boerin, van het platteland en het dorpsleven.³⁴ Opvallend is ook dat sommige producties niet alleen in België werden getoond, maar ook in andere landen. De internationale contacten tussen ministeries en de uitwisseling van agrarische praktijken en kennis vor-

33 Enkele voorbeelden uit de filmdatabank zijn: CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00575, 'Mond en klauwzeer', 1955; CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00544, 'Varkensziekten', ca. 1955-1966; CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00527, 'Pseudo-Vogelpest', ca. 1945-1953; CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00413, 'Het graf van Acarus: runderschurft', 1955-1968; CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00411, 'Operatie Hygiëne', ca. 1955-1968; CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00407, 'Men kan een varken geen reinheid leren: de boer en boerin wel!', 1977.

34 Bijvoorbeeld: CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00365, '1978 – jaar van het dorp', 1978; CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00197, 'Coupe de la vaillante fermière', 1930; KADOC-KU Leuven, collectie beeldarchief Boerenbond, cat. F001059, 'De Amerikaanse boer', 1953.

men eveneens boeiende onderzoeksthema's. De gehanteerde beeldtaal en vertelstijl zijn dan weer uitdagende invalshoeken voor onderzoekers in de filmstudies. Doordat heel wat producties betrekking hebben op de inzet van dieren in de landbouw, lenen deze films zich bijvoorbeeld tot een visuele analyse van de wijzigende relatie tussen mens en dier. Denk maar aan de waardering en de symboolfunctie van het paard als lastdier, of aan de toenemende aandacht voor de leefomstandigheden en het welzijn van het vee.³⁵ Los van nieuw onderzoek met bewegend beeld als hoofdbron, zijn deze films eveneens een verrijking op het bestaande 'klassieke' bronnencorpus van archivalische bronnen en *oral history*. Kortom, met deze databank en de ontsluiting van honderden films krijgen ruraal-historici en andere wetenschappers toegang tot een enorme schat aan informatie en beeldmateriaal. We hopen op een rijke oogst.

Over de auteurs

Sven Lefèvre is master in de Geschiedenis en werkt momenteel in het Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG vzw, Leuven) aan het 'Cinema Rural'-project, dat bewegend beeldmateriaal over landbouw en platteland in collecties in Vlaanderen en Brussel in kaart wil brengen, beschrijven en ontsluiten via de website www.cagnet.be.

E-mail: sven.lefevre@cagnet.be

Yves Segers is coördinator van het Interfacultair Centrum voor Agrarische Geschiedenis (ICAG, KU Leuven) en van erfgoedorganisatie Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG vzw). Als professor Rurale Geschiedenis is hij tevens verbonden aan de onderzoeksgroep Moderniteit en Samenleving 1800-2000 (MoSa) van de KU Leuven. Zijn onderzoek richt zich op de geschiedenis van landbouw, platteland en voedselsystemen in België en Europa sinds 1750.

E-mail: yves.segers@kuleuven.be

35 CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00490, 'Arabesques', ca. 1957-1956; CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00455, 'Hippisme', ca. 1955-1967; CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00244, 'Melkkoeien moeten opbrengen', 1961; CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00237, 'De pluimveeindustrie in beeld en kleur', 1960; CINEMATEK, collectie ministerie van Landbouw, cat. K00044, 'Mens en dier', ca. 1945-1955.

